

PROLOG

Sevilla, 12 iulie 1539

În dimineața zilei în care avea să închidă ochii pentru totdeauna, Fernando Columb a cerut să i se aducă la pat un vas cu nămol. Le-a spus servitorilor că e prea slăbit ca să-și mai poată mișca brațele și le-a cerut să-l dea cu nămol pe față. Mulți dintre ei îl slujeau de mai bine de zece ani și-i erau extrem de devotați, dar i-au refuzat ordinul de această dată, crezând că stăpânul lor și-a pierdut mințile. Fernando și-a adunat puterile și s-a întins după vas, mănjindu-se singur pe față cu nămolul din Guadalquivir, fluviul care traversa Sevilla și pe al cărui mal își avea casa. Întinzându-și nămolul pe față, Fernando a rostit câteva cuvinte în latină, care i-au făcut pe cei adunați în jurul patului său să deslușească semnificația scenei la care asistau: „Pământ ești și în pământ te vei întoarce“, a spus el. Rămășițele lui Cristofor Columb, Amiralul Mării Ocean, tatăl lui Fernando, fuseseră de curând ridicate din același pământ, exhumate fiind din mormântul aflat pe celălalt mal al fluviului, unde zăcuseră îngropate timp de treizeci de ani. Dacă dăm crezare spuselor lui Fernando (și în privința multor aspecte din viața tatălui său nu ne-a rămas nimic altceva decât mărturia lui), cei care i-au deschis mormântul au avut surpriza să găsească, alături de oasele exploratorului, un morman de lanțuri. Acestea evocau un episod din copilăria lui Fernando care, la doisprezece ani, și-a văzut încătușat tatăl

(până atunci mai mult absent din viața fiului), care se întorcea prizonier din paradisul pe care el îl descoperise și pe care îl considera cadoul său pentru Spania.¹

Semnificația obiectelor descoperite în mormântul marelui explorator, a acestor lanțuri cu care a dorit să fie înmormântat, a fost dezvăluită de Fernando abia în ultimii ani de viață, când a scris biografia tatălui său. Dar nămolul cu care și-a mânjit fața în dimineața ultimei zile pe care a trăit-o avea, cu siguranță, un înțeles pentru toți cei adunați la căpătâiul său: simboliza smerenia totală, pe care știa că are tot dreptul să o afișeze, pentru că, neîndoielnic, realizase ceva ieșit din comun. Fernando, omul care își întâmpina sfârșitul iminent cu brațele deschise, inventase ceva capabil să reziste curgerii timpului. A murit la scurt timp după acest gest, la ora opt dimineața.

O oră mai târziu avea să se desfășoare următorul act din bizarul tablou al morții lui Fernando. Apropiatii s-au adunat la el acasă pentru citirea testamentului, mai exact la vila în stil renascentist aflată pe malul fluviului, trecând de *Puerta de Goles* („Poarta lui Hercule”) și grădina cu plante exotice. Fernando avea o memorie fenomenală, o adevărată obsesie pentru liste și un acut simț moral, astfel încât testamentul îi pomenea în detaliu pe toți cei față de care se simțea dator într-un fel sau altul, inclusiv un catârgiu pe care îl nedreptățise cu aproape douăzeci de ani în urmă. Însă, după dispozițiile care îi ușurau conștiința, testamentul ajungea la o prevedere aproape de neînțeles la vremea respectivă. Principalul moștenitor al averii sale nu era o persoană, ci chiar minunata lui creație, biblioteca. Cum nu se mai pomenise niciodată în istoria recentă a Europei ca cineva să-și lase moștenire bunurile lumești unei colecții de cărți, gestul în sine trebuie să fi stârnit multă nedumerire; mai ales dacă ne gândim la felul în care arăta această bibliotecă. Majoritatea cărților lui Fernando nu aveau deloc legătură cu prețioasele manuscrise păstrate cu grijă în marile biblioteci ale vremii – tomuri de teologie,

filozofie și drept, cărți de obicei legate în coperti bogat ornamentate, pentru a reflecta valoarea și respectul deosebit care li se acorda. În schimb, cea mai mare parte a colecției lui Fernando era alcătuită din cărți ale unor autori care nu se bucurau deloc de faimă sau apreciere, opusculă firave, balade tipărite pe foi volante menite a-și face veacul pe pereții tavernelor și alte asemenea lucruri pe care mulți dintre contemporanii lui n-ar fi dat doi bani. După socoteala unora, fiul marelui explorator lăsase moștenire o mulțime de gunoaie. Însă, pentru Fernando, aceste texte erau extrem de prețioase, pentru că îl apropiau de scopul său, construirea unei biblioteci care să cuprindă totul, care să devină *universală* într-un fel nemaiînchipuit până atunci. Nu era prea clar nici măcar unde începe și unde se termină această colecție ciudată și pestriță: pe lângă toate aceste lucrări scrise, mai erau și nenumărate cufere cu stampe – cea mai mare colecție de până atunci – și partituri, mai multe decât fuseseră vreodată adunate la un loc. După unele relatări ale vremii, în grădina vilei începuseră să fie colecționate și sădite plante din întreaga lume. Totuși, pe atunci nu exista încă un termen care să descrie o astfel de grădină botanică.²

Vizitatorii bibliotecii erau întâmpinați de o imagine cu totul ieșită din comun. Colecția impresiona, fără îndoială, prin proporții. Era, de departe, cea mai mare bibliotecă particulară a vremii, numărul uriaș de exponate neputând fi cuprins dintr-o singură privire. La senzația de uluire contribuia și faptul că biblioteca nu avea pereți, lucru pe care îl observai imediat. În locul lor, erau șiruri-șiruri de cărți așezate în picioare, cotor lângă cotor, stivuite în mod inedit, pe verticală, în casete de lemn special concepute pentru acest scop. Un privitor modern este atât de obișnuit cu astfel de rafturi pentru cărți, încât nu mai vede în ele nimic special, dar pentru vizitatorii de atunci ele constituiau o premieră absolută. Acesta era numai unul dintre numeroasele elemente care sfidau logica în designul fabuloasei biblioteci a lui Fernando;

un altul era chiar inscripția de la intrare, care anunța cu mândrie că edificiul fusese construit pe un morman de bălegar. În interiorul bibliotecii erau multe alte minunății care stârneau uimirea: cuștile fără cărți în care ar fi trebuit să stea cititorii, cuferele pline cu volume care trebuiau întoarse de pe o parte pe alta de două, trei ori pe an, dar care nu erau destinate lecturii, sau librăria cu titluri inutile. Urma apoi armata de cititori plătiți și sistemul extraordinar de complex de siguranță și supraveghere. Dar poate cel mai misterios dintre toate era planul de detaliu al bibliotecii, alcătuit din mai multe piese: mai exact, peste zece mii de foi de hârtie, fiecare purtând un simbol hieroglific diferit. Aceste foi puteau fi combinate oricum, pentru a indica diferite căi de deplasare prin bibliotecă.³

Anumite elemente din designul bibliotecii puteau fi ușor înțelese prin apelul la logica de bază: crearea rafturilor pentru cărți, de exemplu, fusese dictată de necesitate. În timp ce colecțiile anterioare, cu câteva sute sau mii de volume, puteau fi stivuite pe mese sau în cufer, un bibliotecar cu memorie bună reușind să găsească ușor lucrarea căutată, o bibliotecă de talia celei a lui Fernando ar fi copleșit chiar și cele mai iscusite minți omenesti și ar fi ajuns rapid să supraaglomereze orice încăpere. Noile rafturi ocupau foarte puțin spațiu, iar greutatea cărților era preluată de pereții din spatele lor. Alcătuiau șiruri ordonate, astfel încât cotele de inventar ale volumelor puteau fi citite de la stânga la dreapta, într-o secvență asemănătoare unui rând de text; așezarea pe verticală oferea, de asemenea, posibilitatea de a extrage cu ușurință orice carte din rând, spre deosebire de stivuirea pe orizontală, când scoaterea unei cărți de la bază putea duce la răsturnarea cărților din partea de sus a teancului. Dar, în acest punct, logica celui care explora biblioteca se putea lovi de un obstacol. Ce însemna, de fapt, rândul de text alcătuit din titlurile volumelor din acea succesiune? Cum se putea orienta vizitatorul în acel noian de cărți? Oricine s-a plimbat vreodată printr-o bibliotecă știe că lucrul care contează cel mai mult

este ordinea. Pe măsură ce colecția se mărește, metodele de clasificare a cărților se înmulțesc și ele, fiecare prezentând lucrurile într-o lumină puțin diferită. Așezarea cărților în ordine alfabetică, după autor, îi permite vizitatorului să găsească toate operele scriitorilor al căror nume este Pérez sau Patel, indiferent dacă volumele respective mai au sau nu și altceva în comun. Ordonarea în funcție de dimensiune asigură economia de spațiu, cărțile cu același format fiind amplasate pe rafturi cu înălțimea corespunzătoare, dar, în felul acesta, romanele în ediție de buzunar ajung să stea lângă cărțile de rugăciune.

Vizitatorului îi este imposibil să se orienteze fără ordinea creată de cataloage și de sistemul de amplasare a cărților pe rafturi; Fernando spunea că, în lipsa acestor elemente, colecțiile sunt „moarte”. Chiar și cu ajutorul unei hărți, vizitatorul se mișcă în limitele ordinii impuse de bibliotecar, fără a putea să exploreze colecțiile în alt fel, mai ales o colecție precum cea a lui Fernando, care era „inundată” de cărți, inclusiv de tipărituri ieftine care, până atunci, fuseseră excluse din spațiul civilizat al bibliotecilor. Distrugerea vechilor paradigme, indiferent că e vorba despre descoperirea unui nou continent sau de introducerea unui nou univers al informației în spațiul onorabil al bibliotecii, ar fi fost inutilă sau chiar periculoasă dacă nu era înlocuită cu o nouă paradigmă, cu o nouă viziune asupra semnificației acestei lumi extinse. În lipsa acesteia, cei care anterior se simțeau în siguranță în lume ar fi plutit acum în derivă pe un ocean de informații neumblat. Ca soluție la această problemă, biblioteca lui Fernando nu urmărea doar să fie universală, ci și să ofere un set de principii care să explice noul univers. Mai multe astfel de principii puteau fi găsite în cataloagele păstrate în inima bibliotecii – volumele codificate prin coperti din piele de culoare neagră, roșie sau albă, ori inscripționate cu litere în relief (inclusiv cel intitulat, interesant și misterios, *Catalogul cărților naufragiate*). Altele, în schimb, nu puteau fi descoperite decât cu ajutorul

celor zece mii de foi acoperite cu semne hieroglifice, care alcătuiau harta completă a colecției.

Dar nu tot ce exista în bibliotecă încăpea pe rafturi sau putea fi inclus în cataloage. Testamentul lui Fernando lăsa instrucțiuni stricte ca, de îndată ce ambii executori erau prezenți, să deschidă cufărul cu documentele sale personale. S-a păstrat un inventar al acestora, deși acum mâncat de cari și fragil ca o urmă lăsată în cenușă. Printre alte lucruri, aici figurau:

- planuri pentru o casă
- balade
- rețete de doctorii
- un catalog al plantelor și grădinilor
- procesul doănei Isabela de Gamboa
- instrucțiuni de întocmire a hărților nautice
- o carte despre călătoriile împăratului
- planuri pentru cucerirea Persiei și Arabiei
- un sistem de ajutorare a săracilor
- o biografie în versuri a lui Columb
- un tratat de poezie
- niște scrieri geografice despre Spania
- un dicționar
- un dialog între Bunăvoință, Putere și Dreptate
- un registru al scrierilor lui Columb
- câteva documente privind familia de Arana

Cele mai multe intrări din inventar sunt ilizibile, dar cele care pot fi descifrate oferă o idee despre nenumăratele aventuri imaginate de mintea ieșită din comun a lui Fernando. Unele texte au supraviețuit – vastul dicționar pe care l-a compilat de mână, enciclopedia geografică pe care a început-o în timpul unei călătorii în Spania –, dar multe s-au pierdut definitiv. Mai mult, lista nu este completă, lăsând pe dinafară numeroase creații în care el a avut un rol important, inclusiv hărțile la a căror alcătuire a participat, dintre care unele au schimbat pentru totdeauna fața lumii cunoscute. Probabil că

multe lucrări nu figurează pe listă pentru că nu mai erau în posesia lui atunci când a murit.⁴

Dintre scrierile care, în mod straniu, nu sunt menționate în listă, cea mai cunoscută este biografia lui Columb, publicată în traducere italiană la Veneția, sub numele lui Fernando, la trei decenii după moartea sa. Acestei lucrări intitulată *Viața și faptele Amiralului* îi datorăm multe informații despre marele explorator, inclusiv detaliile despre prima parte a vieții și despre numeroasele sale călătorii, în special despre cea de-a patra expediție; acești ani din viața lui Columb sunt cel mai bine documentați la nivel personal, Fernando fiind martor ocular la evenimente. Deși nu avea nici măcar optsprezece ani când a murit tatăl său, Fernando îl cunoștea îndeaproape, știa lucruri despre el pe care nu le-ar fi putut ști nimeni altcineva – nu doar pentru că era fiul lui, ci și pentru că l-a însoțit și a petrecut mai mult de un an alături de el, într-un spațiu restrâns, înfruntând moartea în ținuturi necunoscute. Faptul că *Viața și faptele Amiralului* nu a fost menționată în documentele lui Fernando, precum și circumstanțele ciudate care însoțesc apariția cărții în Italia, la mult timp după moartea sa, au dat naștere la nesfârșite controverse. Versiunea originală în spaniolă a lucrării nu a fost găsită niciodată, așa că ne bazăm în întregime pe traducerea în italiană. Au apărut nenumărate teorii, de la cele care susțin că ar fi vorba de un fals tipărit sub numele lui Fernando, la cele care sugerează o conspirație care falsifică biografia uneia dintre cele mai importante figuri istorice.

Însă acest mister aștepta să fie dezlegat în ruinele labirintului bibliotecii lui Fernando. Ceva mai mult de patru mii de titluri alcătuiesc astăzi Biblioteca Colombina, adăpostită într-o aripă a Catedralei din Sevilla, care, prin liniștea absolută și marmura imaculată, amintește de un mausoleu. S-a păstrat doar o mică parte din cărțile care alcătuiau odinioară această bibliotecă, dar această parte – alături de harta colecțiilor originale, care a supraviețuit în cataloage – este mai mult

decât suficientă pentru ca viața acestui om ieșit din comun să poată fi reconstituită în cele mai mici detalii, lucru de neconceput în cazul majorității contemporanilor săi. Acest lucru este posibil deoarece cărțile lui Fernando strâng între copertile lor nu doar o hartă extraordinar de exactă a lumii renascen-tiste, ci și o hartă a vieții sale. Pe fiecare carte pe care a cum-părat-o, Fernando a notat data, locul achiziției și costul, de multe ori menționând și unde și când a citit-o, dacă l-a întâl-nit pe autor sau de la cine a primit respectivul volum, dacă fusese un cadou. În multe cazuri, a scris și despre ce era vorba în carte, deși, după cum vom vedea, avea un mod aparte de a face asta. Aceste numeroase crâmpeie, puse cap la cap, recom-pun una dintre cele mai interesante vieți dintr-o perioadă istorică plină de personaje captivante; portretul unui om care nu doar că a cunoscut lumea și ceea ce avea ea de oferit mai bine decât majoritatea contemporanilor săi, ci și a unui om care a înțeles cu o uimitoare precizie această lume aflată în schimbare.⁵

Reconstituirea vieții lui Fernando cu ajutorul cărților sale duce la concluzia că a luat parte la multe evenimente impor-tante petrecute în perioada Renașterii, a Reformei și a epocii marilor descoperiri geografice. Însă perspectiva lui asupra acestor evenimente seamănă cu una dintre acele picturi înșelătoare, „anamorfotice“, atât de la modă în epocă, în care aceeași imagine văzută din unghiuri diferite dezvăluie mereu altceva. Acest lucru se întâmplă, în parte, din cauză că mintea lui Fernando făcea permanent trecerea de la *eveniment* la *sistem*, de la un element particular la cadrul general în care acel element își are locul. Această caracteristică va deveni curând evidentă în povestea vieții sale. Dacă majoritatea bio-grafiilor pornesc de la o listă de documente despre protagonist care trebuie puse în ordine, multe documente prin interme-diul cărora îl cunoaștem pe Fernando sunt ele însele *liste*: cataloage, enciclopedii, inventare, jurnale de bord, de care era obsedat și pe care simțea mereu nevoia să le întocmească.

Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de aparența rece și impersonală a acestor liste, documente care la prima vedere nu par a conține nimic altceva decât simple fapte, lipsite de orice interpretare. Pentru cine are ochiul format, fiecare dintre ele spune o poveste: felul în care autorul listei își imaginează locul unde vor fi puse obiectele, viziunea despre lume reflectată de un anumit tip de clasificare, secretele ascunse de omisiunile din listă.

Fernando a căutat să facă ordine în universul său aflat în expansiune rapidă, pe care a încercat să-l reducă la intrări în cataloage, și a găsit moduri aparent logice de a organiza aceste liste, dar era departe de a fi imun la influențele distorsionante, care pot fi urmărite până în adâncul ființei sale. Mare parte din viața lui poate fi explicată de dorința de a deveni demn de tatăl său, pe care îl venera, de a-i deveni poate chiar egal, deși e vorba de un tată pe care, într-un fel, l-a creat chiar el, modelând treptat și deliberat imaginea lui Columb din memoria colectivă, până l-a transformat în figura pe care o cunoaștem astăzi. În apropierea morții, dar și pe parcursul întregii sale vieți, multe acțiuni ale lui Fernando au fost replici date tatălui său, pe care l-a văzut ultima oară când era foarte tânăr, dar a cărui voce a continuat să o audă și s-o consemneze mult timp după aceea. Relația dintre cei doi – atât cea de dinainte, cât și cea de după moartea exploratorului – a fost inevitabil influențată de faptul că Fernando nu a fost rodul unei legături legitime. El a fost, în termenii delicăți ai limbii spaniole, un *fiu natural*. Deși Columb nu a acordat niciodată mare importanță acestei distincții, Fernando, având în vedere circumstanțele nașterii sale, își putea câștiga legitimitatea numai dacă se dovedea a fi fiul tatălui său *în spirit*. Incursiunile lui Fernando pe tărâmul cunoașterii și noile drumuri pe care le-a deschis în domeniu au fost, într-adevăr, foarte asemănătoare cu realizările tatălui său.

Lumea descoperită de Fernando, cu toate că el a murit cu aproape cinci secole în urmă, prezintă similitudini izbitoare,

uneori tulburătoare, cu cea pe care fiecare dintre noi o descoperă zilnic. Probabil că omul nu s-a simțit niciodată atât de neajutorat în fața informației ca la începutul secolului XXI: revoluția digitală a sporit exponențial cantitatea de informație disponibilă și, ca urmare, ne bazăm întru totul pe algoritmi de căutare dezvoltați pentru a ne ajuta să navigăm, iar aceste instrumente, cu modurile lor de ordonare, ierarhizare și clasificare, ne redefinesc rapid viața. Inventarea tiparului a reprezentat o revoluție asemănătoare, instrumentele dezvoltate ca răspuns la această invenție modelând profund lumea până mai ieri, de-a lungul întregii epoci a tiparului. Perspectiva asupra lumii creată de biblioteca cu cărți tipărite a devenit atât de firească pentru noi, încât aproape că nu o mai percepem ca atare; uităm că forma sa este departe de a fi fost singura posibilă, că ea a fost produsul anumitor decizii care au avut consecințe însemnate, cu care epoca actuală (care se îndreaptă, fără să ne dăm seama, spre noi forme de organizare a cunoștințelor, cu ajutorul algoritmilor de căutare) pare a se confrunta într-o mai mare măsură și pe o arie mai extinsă. În anumite privințe, Fernando a fost unul dintre primii și cei mai mari vizionari ai epocii tiparului. Dacă viața sa a trecut neobservată de generațiile anterioare, acest lucru s-a întâmplat, cel mai probabil, din cauză că nu eram atât de conștienți de puterea instrumentelor care ne ordonează rezervorul de informații. Reconstituirea vieții sale nu se reduce la recuperarea unei perspective extrem de profunde asupra epocii Renașterii, ci ne ajută să reflectăm la pasiunile și intrigile din spatele încercării noastre de a aduce ordine în lume.